Volný čas ve městě a veřejný prostor

PAVLA MELKOVÁ

„Sobotní odpoledne jsem považoval za obecně velmi nebezpečnou dobu, nespokojenost se sebou samým, s druhými nebo vůbec s každým, stejně jako náhlé vědomí, že člověka celý život někdo využívá, že je zbytečný, vyvolávaly tuto náladu, jíž většina podlehla tak dokonale, až to budilo strach. Většina lidí je zvyklá na svou pravidelnou práci nebo na nějakou činnost, a jakmile ji nemají, okamžitě ztrácejí náplň života i vědomí sebe sama.....Myslí si, že nabírají síly, ale ve skutečnosti se ocitají ve vakuu, v němž se dostávají až na hranici šílenství...

(Thomas Bernhard, Obrys jednoho života)

Míra a způsob trávení volného času ve městě úzce souvisí s rolí veřejného prostoru. Fungující kvalitní kulturní veřejný městský prostor je předpokladem existence kulturní, duchovní a společenské dimenze života ve městě a tedy i předpokladem vůle lidí zde volný čas trávit. Trávení volného času ve městě je nezbytné pro životaschopnost samotného města.

Realita českých velkých měst v čele s Prahou je ale taková, že ve městě pracujeme, bydlíme a ne-trávíme volný čas. Čas strávený ve městě tedy považujeme za jakousi méně příjemnou část svých životů. Za „příjemným" prcháme pryč a hledáme ho jinde. Jak je to ale možné? Proč ne tam, kde jsme doma?

Český fenomén chatařů a chalupářů, v Evropě ojedinělý, způsobil zacyklený kruh. Prcháme z města, protože se nám jeví nepříjemné, a svojí nepřítomností, nežitím a především nepéčí ho tak zčásti nepříjemným činíme. Příjemnost venkova se pak mnohdy stává spíše jakousi idylickou filmovou kulisou, na kterou se díváme pouze zvenku a jejíž živou součástí ve skutečnosti nejsme. V pátek zapneme knoflík obrazu a v neděli ho zase vypneme.

Pro kvalitu volného času stráveného ve městě je rozhodující nejen kvalita veřejného městského prostoru, ale také schopnost člověka tento prostor používat. V Čechách bohužel obecně schází v tomto směru fantazie, tedy např. schopnost představit si různé množství způsobů, kterými lze smysluplně ve městě ve volném čase pobývat.

„V Berlíně nebo Hamburku sednou lidé na vlak, jedou pár hodin, přijedou v sobotu v poledne do Kolína, jdou na oběd, večer do divadla a v neděli si stoupnou do front pěti nejdůležitějších kolínských galerií..... Žijí městským způsobem života, který je vysoce kultivovaný"

(Petr Nedoma v rozhovoru pro Lidové noviny)

Vlastnosti kvalitního veřejného prostoru

Plnohodnotný veřejný prostor je tvořen trojicí: Prostor – lidé – náplň (téma). „Náplň" prostoru (děj, lidé, pocity, energie...) je hlavním nositelem a potvrzením smyslu existence prostoru. Prostor sám pak musí být připravený a lákající tuto náplň přijmout. – Jako vhodně tvarovaná větev vybízí ptáka k usednutí, jako vklouzne tvar uchopeného do dlaně. – Veřejný prostor musí být prostředím pro vstup, usazení a rozvoj kulturního a společenského života. Zároveň by prostor sám měl být podnětem, obohacením, sdělením. Slovy Louise Kahna být *„světem, ve kterém lidská mysl nějakým způsobem zbystří."* (Louis.I. Kahn. Ticho a světlo)

Kvalitní veřejný prostor se přitahuje s kvalitní náplní a postupně okolo sebe vytváří společenství lidí a enklávu určité duchovní atmosféry, jejíž vliv pak proniká do okolní části města a to se tak stává jedinečným.

Veřejný prostor může být ve městě oázou klidu, kultury, ducha.

„Strop [čítárny knihovny] je vysoký a místnost sama prostorná, ale přesto útulná. Z dokořán otevřených oken občas zavane dovnitř svěží vánek. Bílé záclony se tiše rozvlní. Ve větru je docela určitě cítit moře. Pohovky jsou opravdu pohodlné, není jim v tom směru co vytknout. V rohu stojí staré pianino. Připadám si tu najednou úplně jako na návštěvě u nějakého milého známého. Jak tak sedím na pohovce a rozhlížím se kolem sebe, napadne mě najednou, že jsem tuhle místnost už vlastně hrozně dlouho hledal." (Haruki Murakami. Kafka na pobřeží)

Hayward gallery Londýn

Náplň prostoru může být také druhotná. Neobvyklým příkladem je třeba dočasné jezero na střeše londýnské Hayward gallery vytvořené „napuštěním" terasy vodou, po kterém bylo možné se projíždět na dřevěných neckách s pádly. Takováto druhotná, do prostoru nově vložená funkce pak není atrakcí nalepenou bez kontextu, naopak se od prostoru odvozuje a vytváří příležitost vnímat a objevovat stavbu z jiného úhlu, rozšířit její vnímání, a tím ji lépe pochopit. Umělé, laciné, naimplantované atrakce jsou naopak zneužitím prostoru, zmatením a zastřením vnímání a v součtu tedy krokem dozadu.Tato hranice mezi vloženými druhotnými funkcemi je ovšem velmi tenká a pohyb okolo ní často riskantní.

Společenská role veřejného prostoru

Veřejný prostor vytváří možnost fungování společenského života ve městě. Dnes, kdy tradiční historická struktura městských center (kostel, studna, tržiště...) nefunguje, musí ji nahradit veřejný prostor odpovídající požadavkům a způsobům dnešního života se stejným výsledkem, tedy fungujícím setkáváním se lidí.

Každý veřejný prostor měst, jak venkovní, tak uvnitř staveb, by měl kromě své prvotní funkce být v přeneseném smyslu agorou, tedy místem pro shromažďování a interakci.

Do veřejného prostoru vycházíme z prostoru soukromého. Jdeme „mezi lidi". Ve městě, když odcházíme ven z bytu, říkáme „jdu do města". Veřejný prostor je místo setkání s lidmi. Sdílíme ho s lidmi aktivně nebo jako pozorovatelé, anebo pro nás lidé okolo tvoří jen (někdy životně nezbytnou) součást prostoru. Např. v dnešní době notebooků řada lidí chodí do kavárny prostě jen pracovat, protože přítomnost lidí okolo je pro ně z nějakého důvodu důležitá. Je to specifický druh samoty mezi lidmi.

„Když to bylo možné, posadil se v takových lokálech tak, aby přehlédl celou místnost a aby měl na očích i výřez prostoru venku. A pak docházelo ve spojení s jukeboxem a s vymýšlením obrazů, bez onoho nepříjemného věčného pozorování, často k znásobení, nebo právě k zpřítomnění i jiných pohledů. A to, co se na nich zpřítomňovalo, nebyly ani tak nápadné nebo vzrušující rysy jako spíš samozřejmosti, a už obvyklé tvary nebo barvy se mu jevily jako znásobená přítomnost, jako něco plnohodnotného – nic nebylo cennější než ona: byl to druh očekávání jako u knihy vzbuzující obezřetnost. Znamenalo to prostě, že nějaký muž šel, keř se pohnul, autobus byl žlutý a odbočil k nádraží, že křižovatka tvořila trojúhelník, servírka stála u dveří, křída ležela na hraně kulečníku, že pršelo, a tak dál, dál a dál. Ano, bylo to tak, přítomnost oživla!"

(Peter Handke. Pokus o jukeboxu)

„Chodíš sem často?".. . „Jo, jsem tady štamgast"

„Já rád kafe, co vy?".. „.Miluju ho"... „Vy ho taky milujete?"

Samostatným fenoménem ve městě je kavárna, hospoda, bar. Zde víc než kde jinde je nejdůležitější jakási těžce postižitelná a pojmenovatelná vlastnost, která je výborným způsobem obsažená ve filmu Jima Jarmusche Kafe a cigára.

Tam, kde veřejný prostor chybí, vznikne přirozeně sám. Například v odlehlých oblastech dnešního Norska, kde nejbližší soused bydlí půl kilometru a více daleko a kde nejsou žádné hospody ani jiné veřejné stavby, se hlavním prostorem společenské komunikace stávají benzinové pumpy. Tady se postává u pultu, popíjí pivo z láhve, vedou se řeči a tráví množství času. Pro benzin je tak někdy potřeba zajet i několikrát denně.

Veřejný prostor je ale také místem setkávání, které může být i velmi intimním bytím s ostatními v tichu.

Wandel, Hoefer, Lorch + Hirsch. Nová synagoga v Drážďanech

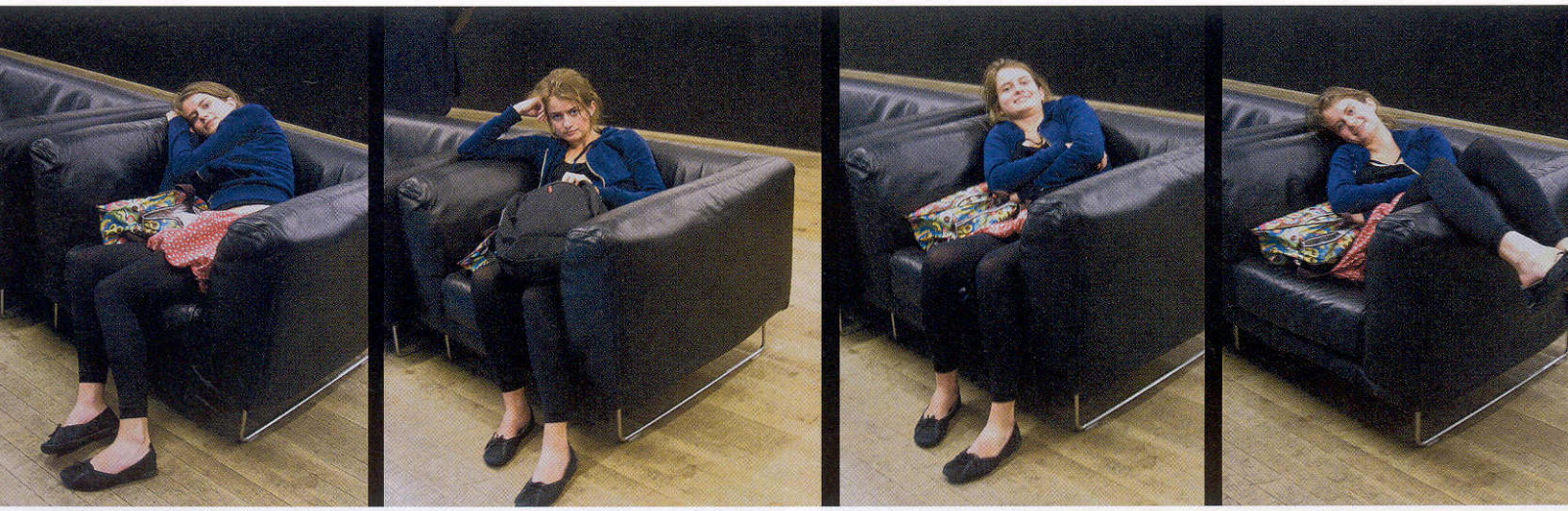

Tate Gallery Londýn. Herzog a Meuron

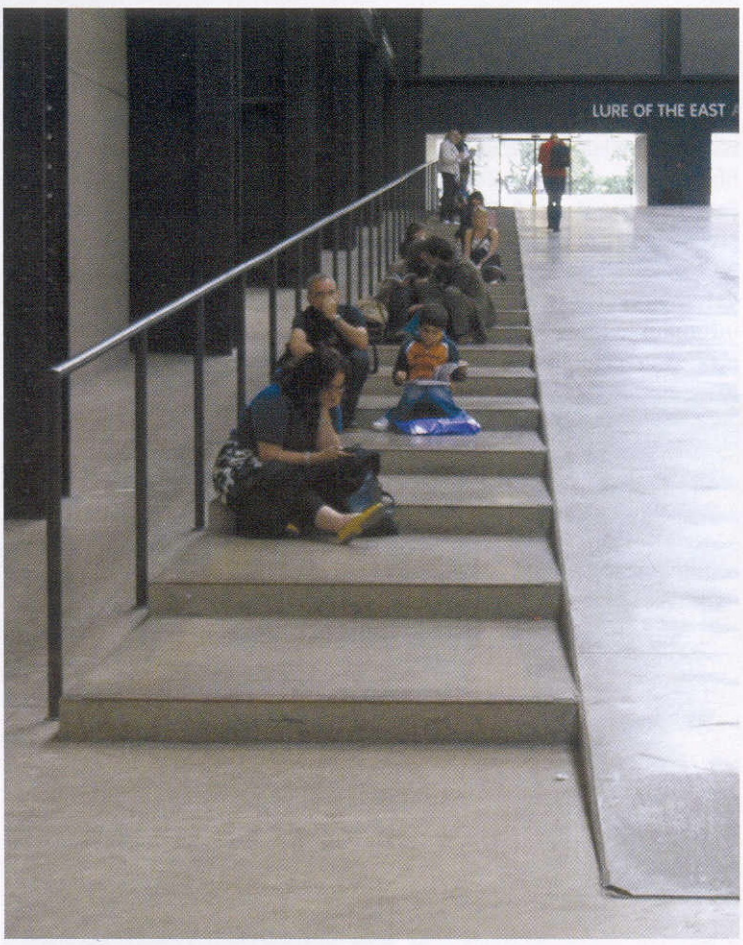

V románu Staří mistři Thomase Bernharda má hudební kritik Reger, který již 30 let každé druhé dopoledne chodí do stejného muzejního sálu, své stálé místo na lavici, kde pozoruje Tintorettův obraz Muže s bílým plnovousem.
„....Uměleckohistorické muzeum je jediným útočištěm, které mi zůstalo... musím navštěvovat staré mistry, abych mohl dále žít..." (Thomas Bernhard. Staří mistři. Z inscenace Divadla komedie)

Empatie prostoru vůči uživatelům

„Vrátit věcem význam. Nově je odvodit od člověka. Rozpomenout se na to, čemu měly prapůvodně sloužit."
(Mies van der Rohe)

Architektura je prostor vytvářející prostředí pro děj. Prostředí pro prožitek. Když navrhujeme prostor, vžíváme se představou do člověka, který ho bude užívat. Představujeme si jeho pohyb prostorem, jeho potřeby a prožitky.
Uživatelsky vstřícný veřejný prostor plní základní potřeby pobytu člověka: Mít si kde sednout, opřít se, natáhnout se, pojíst, číst si, dívat se, vyjít ven na vzduch, vidět přírodu a dotýkat se jí, popovídat si s přáteli. Věci, které zní banálně a samozřejmě, ale vybavíme-li si řadu příkladů veřejných prostor, zjistíme, že právě ony většinou zcela chybí. Prostory jsou místo toho přeplněny hromadami zdobných anebo naopak utilitárních, nahodile vzniklých zbytečností.

Nepochopitelně často opomíjenou a přitom jednou z nejzásadnějších součástí každého veřejného prostoru je obyčejné pohodlné sezení.

Vliv veřejného prostoru (a jeho architektury) na kultivaci společnosti

Architektura veřejné stavby má možnost kultivovat vidění společnosti, a nečiní – li tak, stává se v tomto smyslu promarněnou příležitostí. Neboť slovy Sókrata, „když jednáme špatně, je to proto, že o správnějším chování nevíme."
Tvorba veřejného prostoru je pro architekta jedinečnou příležitostí vytvořit stavbu s vloženým sdělením bez kompromisů a znásilňování, která se odehrávají při tvorbě prostorů pro konkrétní uživatele. A může zde (a má právo při poctivé snaze vytvořit skutečně to nejlepší „pro všechny") spolu s Igorem Stravinským říci: „Nechovejte se v mém díle jako ve své ložnici.".

Peter Zumthor Kunsthaus Bregenz

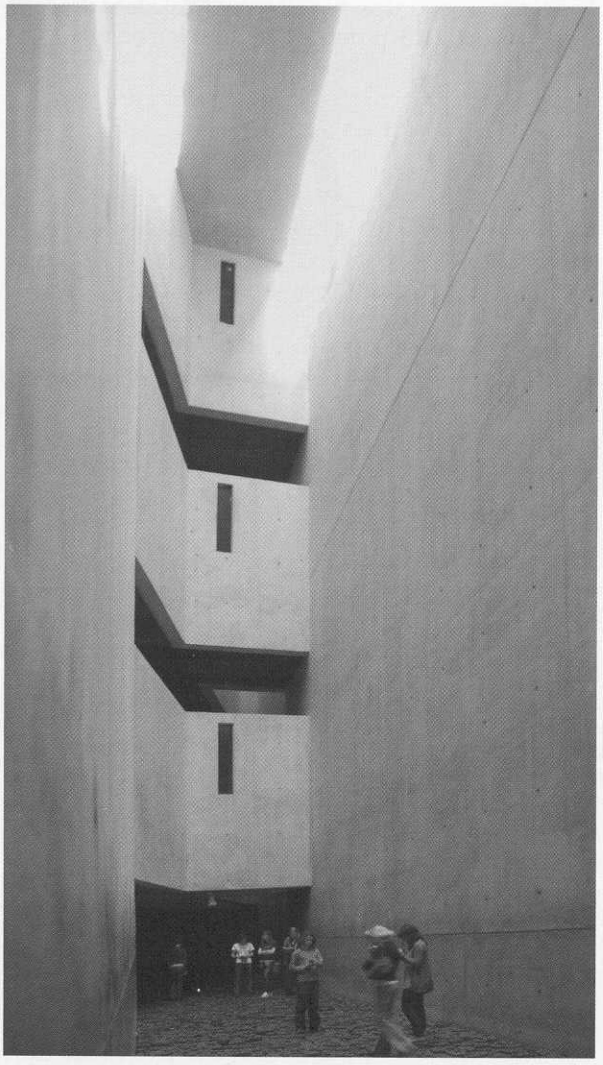

Daniel Libeskind. Židovské muzeum Berlín

Návštěvník prostoru se stává jeho čtenářem.
„Každý čtenář, když čte, je vlastním čtenářem sebe sama. Román je zvláštním optickým nástrojem, který spisovatel nabízí čtenáři, aby mu umožnil objevit to, co by jinak sám v sobě nikdy neuviděl. To, že čtenář najde sám v sobě to, co říká kniha, je důkazem pravdivosti té knihy."
(Marcel Proust)

Bytí v prostoru může být vědomé a nevědomé. Stejně tak působení architektury na člověka je pak z jeho strany uvědomělé (myšlenkově aktivní) nebo podvědomé (architektura ovlivňuje jeho pocity bez jeho vědomé spolupráce). Prostor může sám o sobě vyvolávat v návštěvníkovi prožitek. Důležitý je pak právě obsah, sdělení obsažené v samotné architektuře. Sdělení může mít víc úrovní, z nichž ta nejhlubší jsou pro hledající.

„Teprve prostory vytvářejí pocity, atmosféru. Jsou to místa, kde cosi pociťujete, cosi odlišného."
(Louis.I. Kahn. Ticho a světlo)

Prostor se zároveň stává pozadím, umožňujícím (vyvolávajícím) prožitky návštěvníka, které si „přinesl" do prostoru s sebou a prostor pouze umožnil je zviditelnit, zobrazit se. V takové chvíli se prostor stává jakýmsi „chrámem", místem zklidnění, zastavení, ztišení. Čistý prostor umožňující naplnění duševním prožitkem je kvalita v dnešní době nedoceněná. Stále se něčím zahlcujeme, přidáváme víc a víc všeho, místo abychom činili opak a vytvářeli (a hájili) si volný prostor, v němž teprve můžeme vidět a cítit to, co opravdu potřebujeme.